

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ, ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ, ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԵՎ ՍՊՈՐՏԻ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

<<ԵՐԵՎԱՆԻ Վ. ՎԱՐԴԵՎԱՆՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ Հ. 173 ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑ>>
ՊՈԱԿ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՈՂ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ

ԹԵՄԱ՝ <<ՏԱՌԱՃԱՆԱԶՈՒԹՅԱՆ ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ԵՎ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ
ՄԵԹՈԴՆԵՐԻ ԶՈՒԳԱԿՑՈՒՄԸ>>

ԿԱՏԱՐՈՂ՝ Քրիստինե Ղաիրամանյան

ՂԵԿԱՎԱՐ՝ Լիդա Ավանեսյան

Բովանդակություն

Ներածություն-----3

Տառաճանաչության ավանդական և ժամանակակից մեթոդների զուգակցումը

Տառաճանաչության ավանդական մեթոդները-----5

Գրաճանաչության ժամանակակից մեթոդները-----5

Երեխաների մանկավարժական և հոգեբանական նախապատրաստումը դպրոցական ուսուցմանը-----8

Գրաճանաչության փուլերի կազմակերպման նկարագրությունը---9

Եզրակացություն-----18

Օգտագործվող գրականության ցանկ-----19

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Յուրաքանչյուր ժողովրդի մշակույթի ու դպրության պատմությունը սկիզբ է առնում նախ գրերի ստեղծմամբ, ապա և դրանց ուսուցմամբ և պահպանմամբ:

Տառաճանաչությունը, լինելով ուսուցման հիմնաքարերից, չափազանց կարևորվում է նախ այն առումով, որ այն հանդես է գալիս իբրև հիմնակետ հետագա ուսուցման համար:

Իմ աշխատանքային գործունեության ժամանակահատվածում մասնակցություն եմ ունեցել 6 տարեկան երեխաների ուսումնական գործընթացում, մասնավորապես՝ նախադպրոցականների կրած դժվարությունների հաղթահարման գործընթացին: Այդ դժվարությունների մեջ ամենածանրը ուսումնական ծրագրային խնդիրների լուծման իմաստով գրաճանաչության կազմակերպման շրջանն է, որի ընթացքում աշակերտները պեղք է հաղթահարեն հոգեբանական, կազմակերպական և ուսումնական խոչընդոտներ: Որո՞նք են դրանք, ինչպե՞ս են հաղթահարվում, ինչպե՞ս պիտի կազմակերպել երեխայի կյանքի այդ հատվածը, որպեսզի չխաթարվի նրա առողջությունը, չմարեն նրա սովորելու ցանկությունն ու դրդապատճառները: Եվ վերջապես, ինչպե՞ս են երեխաների գրաճանաչությունը կազմակերպել մեր նախնիները, – նրանց մոտեցումներից որո՞նք են մեզ հասել ու կիրառվում արդի պրակտիկայում:

Հայ դպրոցում գործադրված գրաճանաչության մեթոդներից շատերը կարճ կյանք են ունեցել, սակայն մի մասից առանձին տարրեր այսօր էլ դեռևս օգտագործվում են աշխարհի տարբեր անկյուններում ապրող հայ մանուկներին գրաճանաչ դարձնելու գործընթացում:

Աշխատանքի նպատակը համարում ենք տառաճանաչության ժամանակակից մեթոդների ուսումնասիրությունը՝ քննելով դրանց արդյունավետության աստիճանը:

Աշխատանքի նպատակից ելնելով՝ առանձնացրել ենք նաև առաջադիր խնդիրները, որոնք են.

- ✓ Տառերի ուսուցման քայլերի ուսումնասիրություն:
- ✓ Տառի և հնչյունի ուսուցում:
- ✓ Տառերի և հնչյունների համադրությունների ուսուցում
ա/ վանկ,
բ/ բառ:

- ✓ Ուսումնասիրել հայոց լեզվի մեթոդիկայի պատմության մեջ գործադրված տառաճանաչության մեթոդների ընդունելի և մերժելի կողմերը՝ տալով դրանց վերաբերյալ վերլուծական մոտեցումներ հայ մանկավարժության պատմության մեջ:
- ✓ Դիտարկել ժամանակակից հայ դպրոցի կրտսեր դասարաններում տառաճանաչության կազմակերպման ընթացքը՝ փորձելով բացահայտել առկա դժվարություններն ու դրանց պատճառները:
- ✓ Ուսումնասիրել 6 /5,5/ տարեկաններով համալրված առաջին դասարանների աշակերտների կարդալու կարողությունների և խոսքի զարգացման մակարդակը:

ՏԱՌԱՃԱՆԱՉՈՒԹՅԱՆ ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ԵՎ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՄԵԹՈԴՆԵՐԻ ԶՈՒԳՎԿՑՈՒՄԸ

Տառաճանաչության ավանդական մեթոդները

Գրաճանաչության մեթոդ, կարդալ և գրել սովորեցնելու միջոց, որի հիմքում դրված է լեզվի [հնչույթների](#) ու [տառերի](#) փոխհարաբերությունը և ուսուցվող լեզվական միավորը: Հնարավորություն է տալիս բանավոր խոսքը ճշտությամբ գրանցել տվյալ [լեզվի](#) հնչույթները մարմնավորող գրաֆիկական սիմվոլների կամ [այբուբենի](#) միջոցով, այսինքն՝ գրել սովորեցնել և այդ պայմանական նշանները վերստին իրենց համապատասխան հնչույթներին վերածելու միջոցով վերականգնել բանավոր խոսքը: Գրաճանաչության մեթոդները բաժանվում են չորս խմբի՝ տառային, հնչյունային, վանկային և բառային, որոնցից յուրաքանչյուրը կարող է լինել վերլուծական, համադրական և վերլուծական-համադրական: [Հայ դպրոցում](#) գրաճանաչության ամենահին մեթոդը հնչյունայինն էր, որը կոչվել է նաև պատմական: Հիմնադիրն ու առաջին գործադրողը եղել է [Մեսրոպ Մաշտոցը](#): Միջին դարերում [Հռոմիզ](#) ու [Հունաստանից Հայաստան](#) է թափանցել տառանունների մեթոդը, որը երկար ժամանակ տիրապետող է եղել:

19-րդ դարի 30-40-ական թվականներին, Խաչատուր Աբովյանի ջանքերի

շնորհիվ, հնչյունային մեթոդը նորից մուտք է գործել հայ դպրոցները, որի հետագա մշակմանն ու կատարելագործմանը մեծապես նպաստել են անվանի մանկավարժներ Ս. Մանդինյանը, Ն. Տեր-Ղևոնդյանը, Ղ. Աղայանը և Թ. Խզմայանը:

1869թ. Սեդրակ Մանդինյանը մանկավարժամեթոդական տեսանկյունով հիմնավորված ներկայացրեց գրաճանաչության կազմակերպման գործընթացի 6 բաղադրիչները.

1. հնչական վերլուծություն բառի
  2. գրություն
  3. գրածի ընթերցանություն
  4. շարժուն տառերից բառերի կազմություն և նրա վերլուծություն
  5. այդ բառերի գրություն
  6. գյուտ այնպիսի բառերի, որոնց մեջ լինի պահանջված հնչյունը
- Այսօր էլ հաշվի են առնվում Ս. Մանդինյանի վեց բաղադրիչները

Գրաճանաչության հնչական մեթոդը կատարելությանը հասցրեց Ղազարոս Աղայանը: Աղայանը գրաճանաչության ողջ գործընթացը բաժանում է 5 շրջանի:

1. երեխաների << լեզու բանալը >>
2. վերլուծական կարողությունները
3. բառի վերլուծություն, վանկի ծանոթացում
4. վանկի վերլուծություն
5. թելադրություն

Ըստ էության ` Ղ Աղայանի առաջադրած գրաճանաչության կազմակերպման ուղին վերլուծական - համադրական հնչյունային մեթոդն է, որն այսօր էլ գործածվում է մեր դպրոցներում:

Գրաճանաչության ուսուցման հնչյունային մեթոդի կողմնակից Թ. Խզմայանը գտնում էր որ, <<ամենահաջող է գրել- կարդալը սկսել միաժամանակ` զուգահեռաբար ու ձեռագիր տառերից >>:

Գրաճանաչության մեթոդիկայի հիմքը նախապես եղել է բառը: Այդ է պատճառը, որ պատմության ընթացքում գերակշռել են գրաճանաչ դարձնելու տառային մեթոդները:

Տառանունների կամ գրկապության մեթոդը հայ դպրոցում տիրապետել է մինչև XIX դարի առաջին կեսը: Արդյունքում` գրաճանաչության գործընթացը բարդանում էր, երկարում, իսկ գրելու և կարդալու նկատմամբ սերն ու հետաքրքրությունը` նվազում:

Գրաճանաչության վանկային մեթոդի գործածությամբ բավականին պարզեցրեց գրաճանաչության գործընթացը: Օրինակ՝ ժա-մա-ցույց: Այսօր էլ գրաճանաչության պրակտիկայում ուսուցիչները հաճախ են կիրառում վանկը տառերով կարդալու եղանակը, որը մասնավորապես դժվար կարդացող երեխաների հետ աշխատելիս ուսուցչին օգնում է ճշտել, թե արդյոք երեխան ճանաչում է բառի մեջ մտնող բոլոր տառերը: Սակայն ընդամենը այդքանը: Մաքուր վանկային մեթոդով, առավել ևս՝ տառերով կարդալ սովորեցնելը սխալ է. այն խոչընդոտում է հասկանալով կարդալու կարողության ձևավորմանը և երկարաձգում կարդալու կարողության ձևավորման գործընթացի տևողությանը:

Գրաճանաչության ուսուցման մեթոդիկայի պատմական զարգացման գործընթացում մեկը մյուսին փոխարինել են տարբեր մանկավարժահոգեբանական հիմնավորում ունեցող մեթոդներ, հիմնարար տեսություններ, որոնք անցնում են այբբենարանից այբբենարան, մեթոդիկայից մեթոդիկա: Եվ դա բնական է, որովհետև ժամանակի քննությունը բռնած մոտեցումների կիրառմամբ և կատարելագործմամբ է ապահովվում գիտության առաջընթացը:

Գրաճանաչության ժամանակակից մեթոդները

Այսօր հայ իրականության մեջ գործում են գրաճանաչության ժամանակակից **վերլուծական-համադրական- հնչյունազանգային և վերլուծական -համադրական հնչյունաբառային մեթոդները**, որոնք կիրառվել և կիրառվում են նաև ռուսական մեթոդիկայում և հենվում են հայ և համաշխարհային դպրոցի գրաճանաչության կազմակերպման պրակտիկայով արդարացված այլ մեթոդների առանձին տարրերի վրա:

Վերլուծական-համադրական- հնչյունազանգային մեթոդով երեխաներին գրաճանաչ դարձնելիս կարևորվում է բառի հնչյունային վերլուծությունը. <<Լեզվական վերլուծությունն իրականացվում է ամբողջից դեպի մասը և մասից դեպի ամբողջը տարվող հակադիր գործողություններով՝ պատմություն-նախադասություն-բառ-վանկ-հնչյուն և հակադարձ շղթայով >>, և կարդալու նվազագույն միավոր **դիավում է վանկը**:

Քննելով բացահայտելով գրաճանաչության յուրաքանչյուր մեթոդի դրական և թերի կողմերը՝ հնարավորություն է ստեղծվել դրանց լավագույն և պատմականորեն արդարացված կողմերը միավորել մեկ՝ գլոբալ մեթոդի մեջ: Այս մեթոդով երեխաներին գրաճանաչ դարձնելիս կարդալու միավոր է ընտրվում բառը՝ առանց բառապատկերի քայքայման: Անհրաժեշտության դեպքում բառի բաղադրիչները ներկայացվում են պայմանական նշանի՝ կորագլխի միջոցով: Ըստ էության՝ գլոբալ մեթոդը մտնում է վերլուծական-համադրական հնչյունաբառային մեթոդների խմբի մեջ: Այս մեթոդը

մասնավորապես կիրառվում է 6 տարեկանների գրաճանաչության գործընթացում, երբ կարդալու ուսուցման ժամանակ ընտրվում են միավանկ, սակավատառ բառեր:

Վերլուծական -համադրական հնչյունաբառային մեթոդի հիմնական առանձնահատկությունն այն է, որ գրաճանաչության ուսուցման ժամանակ որպես կարդալու ամենափոքր միավորը առաջադրվում է բառը: Սակայն սա չի նշանակում, որ երեխաներին գրաճանաչ դարձնելիս չի կարելի բառը վանկատել, բազմավանկ բառերի կարդալու ուսուցման ժամանակ առաջարկվում է բառը բաժանել վանկերի՝ առանց խախտելու նրա ամբողջականությունը: Այս խնդրի լուծման ժամանակ իբրև մեթոդական հնար օգտագործվում են վանկատման կորերը, որոնք տրվում են բառի տակ, կամ գծիկները, որոնք տրվում են վանկերի միջև:

Այս մեթոդով կարդալ սովորեցնելիս աշակերտներին նախ առաջարկվում են միավանկ բառեր, որոնք նրանք պիտի կարդան միանգամից (դրանք դառնում են բառային կաղապարներ), այնուհետև այդ բառերը <<աճեցվում>> են նախ՝ սկզբից, ապա՝ վերջից. միավանկ բառին ավելանում են մեկ տառ կամ տառեր, վանկեր. կարդալու համար նաև առաջարկվում են փոփոխվող տառերով բառեր:

Օրինակ՝ նախ առաջադրվում է կարդալ սա, ապա՝ ասա: Այս եղանակով կարող են ստեղծվել այսպիսի բառաշարքեր.

շուն	նուշ	նտուն	մատ	ուս	սա
աշուն	անուշ	տունկ	արմատ	սուս	սար
	Անուշիկ	սունկ		Սուսիկ	Սարիկ

Վերլուծական-համադրական- հնչյունավանկային և վերլուծական -համադրական հնչյունաբառային մեթոդները ժամանակակից արդյունավետ մեթոդներից են, որովհետև վերլուծական-համադրական վարժությունների կատարման ճանապարհով ապահովվում է երեխայի մտագործունեության զարգացմանը, ուսուցումը հենվում է սովորողների ունեցած խոսքային կենսափորձի վրա: Հնչյունային վերլուծական համադրական մեթոդով սովորողներին գրաճանաչ դարձնելու գործընթացում բավականին ժամանակ է հատկացվում հնչյունային աշխատանքին, որը մեծ եռանդ և ջանքեր է պահանջում և՛ ուսուցչից, և՛ աշակերտից: Այս գործընթացն իրականացվում է տրամաբանորեն իրար հետ շաղկապված, մեկը մյուսին նախապատրաստող 5 ֆայլաշարով:

ա. հնչող խոսքի ունկնդրում և վերարտադրում,

բ. խոսքից՝ նախադասություն, նախադասությունից՝ բառի անջատում և արտասանում,

գ. արտասանած բառի վանկային վերլուծություն,

դ. բառի մեջ մտնող հնչյունների արտաբերում, դրանց տեղի որոշում, արտաբերման նրբությունների քննարկում,

ե. հնչյունի պատկերի՝ տառի դիտարկում:

Տառի գիտակցումը վերը նշված աշխատանքային քայլերի օրինաչափ ավարտն է:

Գրաճանաչության գործընթացում պետք է առաջնորդվել այն սկզբունքով, որ յուրաքանչյուր առողջ երեխա որոշակի ժամանակահատվածում կարող է առանց դժվարությունների ոչ միայն լիարժեք կերպով տառաճանաչ դառնալ, այլև սովորել կարդալ և գրել: Պիտի նկատի ունենալ, որ գրաճանաչության մեթոդները, պայմանավորված երեխաների տարիքով, իրականացվում են տարաբնույթ փոփոխություններով: Ինչպես Գ. Էդիյանն է իրավացիորեն նկատում<<... զանազան տարիքների համար միաձև մեթոդը պետք է փոփոխության ենթարկվի, իսկ այդ փոփոխությունն արդեն ծնում է բազմազան մեթոդների կարիքը>>:

Դպրոցական ուսուցման գործընթացում երեխաների մանկավարժական և հոգեբանական նախապատրաստման կարևորությունը

Բնական է՝ գրուսուցման նախապատրաստական շրջանի առաջադիր նպատակն աշակերտներին կարդալ և գրել սովորելու համար նրանց տեսականորեն ու գործնականորեն, հոգեբանորեն ու ֆիզիկապես նախապատրաստելն է: Այս շրջանի տևողությունը, պայմանավորված տարբեր մեթոդների կիրառությամբ, տարբեր է լինում, օրինակ՝ հնչյունային մեթոդի գործադրմամբ այն տևում է 2-3 շաբաթ, հնչյութաձևային կիրառմամբ՝ 1-1.5 շաբաթ, հնչյութաբառային մեթոդի օգնությամբ՝ 3-4 շաբաթ և այլն: Ինչպես նաև այս փուլում չափազանց կարևոր է նաև երեխայի բարբառային միջավայրը, տարիքային առանձնահատկությունները, երեխաների՝ դպրոցին նախապատրաստված լինելու աստիճանը, որոնք որոշակիորեն ներազդում են տառուսուցման ճիշտ կազմակերպման և դրա արդյունավետության վրա: Այս շրջանում տառուսուցման ճիշտ կազմակերպման համար կարևորվում են երեխայի՝ գրելու համար ձեռքի նախապատրաստումը, ինչպես նաև կարդալու սկզբնական կարողության ձևավորման համար անհրաժեշտ նախադրյալների ստեղծումը: Սրանցից յուրաքանչյուրն առանձին վերցրած տարբեր տիպի պարապմունքների մի ամբողջական համակարգ է, որի բաղադրատարրերը, սակայն, փոխկապակցված են: Այս շրջանում

ցանկալի արդյունքի ապահովման համար նախընտրելի է կիրառել զննական և օդում տառի գծապատկերը ներկայացնելու մեթոդները:

Պակաս կարևոր չէ նաև աշակերտներին ճիշտ նստել սովորեցնելը, որը կարելի է համարել երեխաների ֆիզիկական նորմալ զարգացման և դասերին ակտիվորեն մասնակցելու հիմնական նախապայմաններից է:

Ընդգծենք, որ դպրոցը երեխայի համար նոր աշխարհ է՝ նոր խնդիրներով ու հետաքրքրություններով: Այս պարագայում կարևորվում է դասվարի՝ իբրև մանկավարժի ներկայությունն ու անմիջական միջամտությունը: Ուսուցիչ-դասվարն իր աշխատանքն այնպես պետք է կազմակերպի, որ առաջին օրերին երեխաների համար դպրոցական առօրյայում հաճելին ավելի շատ լինի, ոգևորությունն ավելի մեծ բաժին ունենա: Սա շատ կարևոր է և՛ առաջին օրերի ուսուցողական խնդիրների լուծման առումով, և՛ դաստիարակչական տեսակետից: Այս ամենով հանդերձ դասերը պետք է վերածել հաճելի ժամանցի. սովորելու աշխատանքի պատասխանատվությունը և դժվարությունը երեխաներն անպայման պետք է զգան, սակայն դրան զուգահեռ պետք է նաև զգան, որ այդ աշխատանքն իրենց համար հաղթահարելի է:

Կարևոր է նաև գրելու հետ կապված գրամոտորային կինեսթեզիաների մշակումը՝ հատկապես ձեռքի դաստակի ու մատների մանր մկանային համակարգերի զարգացումը, նուրբ ու չափավորված շարժումների ու դրանց համակցման կարողության մշակումը:

Այս շրջանում կարևոր է նաև լեզվական նախագիտելիքների ուսուցումը: Ինչպես նաև ուսուցման այս փուլում օգտակար են նախադասությունները բառերի բաժանելու, առաջադրված բառերով նախադասություններ կազմելու, ինքնուրույն կերպով նախադասություններ ու բառեր ասելու, բառերը վանկերի բաժանելու, վանկերից հնչյուններ առանձնացնելու :

Գրելու ուսուցմանը երեխաներին նախապատրաստելը ևս կարևոր է գրաճանաչության ուսուցման համար: Տառուսուցումը ենթադրում է ոչ միայն հնչյունների գիտակցում ու դրանց համապատասխան տառերի ճանաչում, այլև սովորած տառերը գրելը:

Գրելու աշխատանքին վարժեցնելու համար նախ պետք է զարգացնել աջ ձեռքի /ձախիլիկների համար ձախ փեռքի/ դաստակի ու մատների մանր-մկանային համակարգը:

Տառամասնիկներն արդեն տառերի գրության չորս տեղագրություններին համապատասխանող, չորս տարբեր չափերի, տեսակի, տարբեր մասնիկներ են, որոնք մասնակցում են բոլոր տառերի ձևավորմանը: Այս աշխատանքի կատարումն արդեն մոտենում է գրելու գործողությանը՝ թե՛ վարժությունների բնույթով և թե՛ նյութական տեսակետից հող է նախապատրաստում դրա համար:

Գրուսուցման աշխատանքներում իր տեևողությամբ, բարդությամբ և կարևորությամբ առանձնանում է բուն գրուսուցման կամ այբբենական շրջանը, երբ երեխան ճանաչում է բոլոր հնչյուններն ու տառերը, սովորում դրանք ճիշտ արտաբերել, գրել ու կարդալ:

Գրաճանաչության փուլերի կազմակերպման նկարագրությունը

Պայմանավորված աշխատանքի կազմակերպման առանձնահատկություններով և ուսուցման խնդիրներով՝ գրաճանաչության այբբենական շրջանը բաժանվում է երեք փուլերի:

Առաջին փուլում ուսուցանվում են գրության ու արտասանության տեսակետից ամենահեշտ և ամենագործածական հնչյուններն ու համապատասխան տառերը (ա, ի, ու, տ, կ, ս, ը, ն, մ, շ, լ, պ), որին զուգընթաց երեխաներն ավելի են վարժվում բառերի վանկային ու հնչյունային վերլուծություններ ու համադրություններ կատարելուն, սովորում են բառեր կարդալ՝ վանկային կամ բառային սկզբունքներով՝ նայած այն իրողության, թե որ մեթոդով է տարվում ուսուցումը:

Այս փուլում երեխաները սովորում են կապակցված ձևով վերարտադրել «Այբբենարան»-ում տրված թեմատիկ նկարների բովանդակությունը, խոսքը բաժանել բաղադրիչների: Սովորում են շարժական տառերով բառեր կազմել ու դրանք վանկերի բաժանել, կազմել դրանց գծային մոդելները: Այս փուլի վերջում

աշխատանք է տարվում բառակապակցությունների ու 2-4 բառերից կազմված նախադասությունների, 2-3 նախադասություններից կազմված պարզ բնագրերի ընթերցման շուրջ:

Երկրորդ փուլում անցնում են համեմատաբար ավելի դժվար արտասանություն ու գրություն ունեցող և ավելի քիչ գործածական հնչյուններն ու տառերը (ը, է, (ե), օ, (ո), վ, հ, յ, գ, ռ, դ, ժ, խ, բ, գ, դ): Յետագայում ուսուցումն առավել հեշտացնելու նպատակով նման հնչյունները միասնաբար էին ուսուցանում. այսպես՝ դ-ն մոտեցվեց խ-ին և կազմեց զույգ, փ-ն՝ բ-ին, գ-ն ք-ին և այսպես շարունակ: Այս երկու փուլերի համար առավել արդյունավետը համարում ենք գննական մեթոդների կիրառումը:

Այս փուլի ամենամեծ դժվարությունը, անշուշտ, երկհնչյուն և եռահնչյուն (ե, ո, և) տառերի երևան գալն է, որը միանգամայն նորություն է երեխաների համար, և նրանք պետք է կարողանան հիմնավորապես յուրացնել մեր այբուբենի նաև այդ

առանձնահատկությունը: Նկատենք, որ վերջին շրջանում այս տառերի ուսուցումն առաջարկում են հեքիաթի մեթոդով դասավանդել:

Այս ընթացքում տրվում են նաև բազմավանկ, գաղտնավանկ պարունակող բառեր: Ընթերցման համար առաջադրվող նյութերը նույնպես անհամեմատ ավելի են բարդացվում. տրվում են 4-5 նախադասություններից բաղկացած բնագրեր: Բարդանում են նաև գրելու աշխատանքները. գրում են նոր տառը պարունակող բառեր, բառակապակցություններ ու նախադասություններ՝ ինչպես արտագրությամբ, այնպես էլ թելադրությամբ: Այս ամենին զուգահեռ բարձրացվում է նաև ուղղագրության և վայելչագրության հարցերը:

Երրորդ փուլում անցնում են արտասանության ու գրության տեսակետից համեմատաբար բարդ և խոսքի մեջ քիչ գործածվող հնչյուններ ու տառեր /թ, չ, ծ, ջ և այլն/: Կարդալու համար առաջադրվում են տարբեր վանկային կառույցներ ունեցող բառեր՝ հաճախ նաև բաղաձայնական կուտակումներով /սունկ, տունկ, տաշտ, դաշտ և այլն/, կապակցված ամբողջական նյութեր՝ 4-5 բառից կազմված նախադասություններով, շաղկապներով և անշաղկապ բարդ նախադասություններ և այլն: Գրելու աշխատանքներին զուգընթաց ավելի են խորացվում գրելու տեխնիկայի մշակմանը վերաբերող վարժությունները, երեխաները սովորում են ուսուցչի թելադրությամբ գրել օժանդակ բայերն ու շաղկապները:

Չնչունի ու նրա տառերի լիարժեք յուրացման համար կարևորվում է դրանց հաճախակի կրկնությունը, որպեսզի արդեն ուսուցված հնչյունի ու նրա տառի յուրացումը կայունանա, ամուր գուգորդումներ ստեղծվեն, որպեսզի դրանք նոր կապակցությունների մեջ մտնեն ուսուցվող և արդեն ուսուցված հնչյունների ու դրանց տառերի հետ:

Բառի մեջ առանձին հնչյունը երեխաների համար լսելի դարձնելու նպատակով որոշակի աշխատանք պետք է տանել ինչպես նախապատրաստական, այնպես էլ գրաճանաչության շրջանում: Եթե նախապատրաստական շրջանում երեխաները վարժվում են առանձին հնչյունները լսելու և դրանք միմյանցից տարբերելու մեջ, ապա գրաճանաչության շրջանում յուրաքանչյուր առանձին հնչյուն, որը նոր ու անծանոթ է նրանց համար, սովորում են անջատել ծանոթ ու անծանոթ հնչյունների հնչյունախմբից:

Տառուսուցման ամենադժվարին և միաժամանակ ամենակարևոր ու պատասխանատու աշխատանքը նոր սովորելիք հնչյունի անջատումն է բառից, որը կարող է իրականացվել մի շարք ձևերով՝ նայած հնչյունի բնույթին և աշակերտների ըմբռնման մակարդակին: Անծանոթ հնչյունի անջատման ամենատարածված ձևը բառի տարրալուծումն է վանկերի ու հնչյունների: Բառն աշակերտների օգնությամբ վանկերի բաժանելուց և վանկ առ վանկ մի քանի անգամ արտասանել տալուց հետո հետագա վերլուծության համար վերցվում է այն վանկը, որի մեջ գտնվում է անծանոթ հնչյունը:

Կարելի է վերլուծությունն սկսել նաև այն վանկից, որի մեջ բոլոր հնչյունները երեխաներին ծանոթ են, և ապա նոր անցնել մյուս վանկին, որի մեջ գտնվում է նոր հնչյունը: Աստիճանաբար առանձնացվում են այն հնչյունները, որոնք արդեն ծանոթ են աշակերտներին, որով դրանք վերստին վերհիշվում ու ամրապնդվում են, մինչև որ մնում է միայն անծանոթ հնչյունը. դրանով անծանոթ հնչյունն անջատվում է բառից: Ձայնավոր հնչյունները ձայնով կամ արտասանությամբ ընդգծելը շատ հեշտ է, որովհետև ցանկացած չափով կարելի է երկարաձգել կամ տևական դարձնել դրանց արտասանությունը: Սակայն բաղաձայն հնչյուններն այս տարբերակով հնարավոր չէ անջատել, քանի որ արտասանության որոշակի աստիճանում մաքուր հնչյունը խլանում է, և նրա փոխարեն հնչեցվում է ը հնչյունը: Նոր ուսուցվելիք բաղաձայն հնչյունն այս ձևով անջատելու համար պետք է վերցնել այնպիսի բառ, որի մեջ այն ընկած է բառասկզբում կամ բառամիջում: Այս դեպքում հաջորդ ձայնավորի ազդեցությամբ բաղաձայնի արտասանությունն ավելի տևական է դառնում (222ունչ, սսսար, նախ222ուն և այլն): Առանձին դեպքերում կարելի է վերցնել նաև այնպիսի բառեր, որոնցում խնդրո առարկա բաղաձայն հնչյունը գտնվում է բառավերջում (երեսս, անու222):

Չհնչունի ուսուցումն ավարտելուց հետո պետք է անցնել համապատասխան տառերի ուսուցմանը: Ուսուցիչը տառադարանից կամ հատվող մեծադիր այբուբենից վերցնում է անցած, հնչյունի տպագիր փոքրատառը և, ցույց տալով երեխաներին՝ նշելով, որ դա սովորած հնչյունի փոքրատառն է, ապա ցույց է տալի նաև մեծատառը, համեմատում դրանք, որպեսզի մտապահումը հեշտանա: Տառը ցուցադրելիս ուսուցիչը ցույց է տալիս է, թե տառն ինչպես է ստացվում, ինչ գծերի համադրության արդյունք է:

Ինչ վերաբերում է հնչյունային ու տառային համադրությունների կատարմանը, ապա այս հարցում մեծապես նպաստում է ծանոթ ու վերլուծված բառերի ընթերցումը: Այս տեսակետից օգտակար պետք է համարել նաև նման բառերի ընթերցումը, երբ երեխաներին առաջադրվում է հնչյունային ու վանկային կառուցվածքով նման կամ շատ քիչ տարբերվող բառեր (սար-սուր, շուն-նուշ), որոնց ընթերցումը դժվարություն չի հարուցում, և աշակերտները կարող են դրանք միաձույլ վանկերով ու ամբողջական բառերով կարդալ: Այս վարժության մի տարատեսակն էլ բառերի հնչյունային կազմի հանումը կամ նվազումն է, երբ ընթերցված ու ծանոթ բառի վրա մի նոր տառ է ավելացվում կամ պակասեցվում, և երեխաները պետք է կարողանան ըստ այդմ փոխել արդեն ընթերցած ու ծանոթ բառի կարդալու եղանակը և այն արտաբերել միաձույլ ձևով (ուր-սուր, ամիս-միս):

Գաղտնիք չէ, որ տառն ազդում է տեսողության, իսկ հնչյունը՝ լսողության վրա, այդ իսկ պատճառով տառուսուցման ժամանակ հավասարապես կիրառելի ու արդյունավետ են գննական-ցուցադրական և լսողական մեթոդները, որոնց ինչպես առանձին, այնպես էլ համադրական գործադրումը մեծապես նպաստում է ուսուցման արդյունավետության վրա:

Ինչ վերաբերում է կարդալուն, ապա վերևում արդեն նշել ենք, որ կարդալու սկզբնական կարողություն երեխաների մեջ սկսում է ձևավորվել դեռևս նախապատրաստական շրջանում, սակայն բուն կարդալու կարողությունը ձևավորվում է այս շրջանում: Այն ունի երեք փուլ՝ վերլուծում, համադրում և ավտոմատացում:

Վերլուծական շրջանում կարդալու կարողության ձևավորումը տեղի է ունենում երկու ձեռք՝ տառերի ճանաչումով և վանկերի ու բառերի մեջ դրանց հնչյունների միավորումով, որն ուսուցման այս փուլում հաջորդական բնույթ է կրում, և յուրաքանչյուրը ենթադրում է ուսուցման իր մեթոդն ու ձևը:

Ընդհանրապես, կարդալու ուսուցումը սկսվում է վանկից կամ ամբողջական բառից՝ նայած ուսուցումը ո՞ր մեթոդով է տարվում, և ի՞նչը պետք է կարդալու սկզբնական միավոր դառնա:

Արդյունավետ է համարվում նաև բառաշարքերի՝ նմանությամբ ընթերցումը:

Այստեղ ընթերցվող նյութի քանակական և որակական բարդացում է կատարվում՝ յուրաքանչյուր շարքում վանկային կառուցվածքով ու հնչյունային կազմով նման բառերի ընդգրկելով, որպեսզի առաջին բառի ընթերցումը հիմք ստեղծի երկրորդի ընթերցման համար: Ընթերցման այս ձևը նպաստում է նաև երեխայի ուշադրության զարգացմանը:

Բառակապակցության և նախադասության ընթերցումը ևս իր առանձնահատկություններն ունի, որն ուսուցման ժամանակ պետք է հաշվի առնել: Բառակապակցության դեպքում ամենակարևորը համապատասխան հնչերանգով արտաբերելն է, իսկ նախադասության ընթերցման դեպքում՝ տվյալ միավորի իմաստի՝ իբրև մեկ ամբողջական իրողության ընկալումը, որը նպաստում է համապատասխան հնչերանգի ձևավորմանը:

Նոր տառի գրությանը երեխաներին նախապատրաստելու համար ուսուցիչը մատի շարժումով տառը գրել է տալիս օդում, սեղանի վրա, որպեսզի տառապատկերի պարզ ընկալում լինի, ինչպես նաև ապահովվի ձեռագրի համապատասխան շարժումների մշակումը: Դրանից հետո կարելի է անցնել տառի գրությանը, որի օրինակը տրված է տեսքում. առաջադրված տառը պետք է գրել 2-3 րոպե, որպեսզի երեխաները չհոգնեն, և տառապատկերը չաղավաղվի:

Երեխաներին պետք է սովորեցնել ինչպես գրելիս մտքում հնչյուններով հեզելը, որպես բառերի մեջ տառերը բաց թողնելը կանխելու միջոց, այնպես էլ վանկերով մտքում ինքն իրեն թելադրելը, որպես գրելու տեխնիկային տիրապետելու միջոց:

Նախադասության գրության ուսուցումը ևս իր առանձնահատկություններն ունի:

Վայելչագրական պահանջների տեսակետից գրաճանաչության շրջանում մինչև այժմ ընդունված էր միայն անջատ գրությունը, իսկ այժմ թույլատրելի է համարվում նաև կապակցված գրության կամ նրա տարրերի գործադրությունը:

Կապակցված գրությունը գրելու տեմպի զգալի արագացում է բերում և նպաստում է գրելու տեխնիկայի զարգացմանն ու կատարելագործմանը:

Դեպի աշակերտը կողմնորոշված կրթադաստիարակչական գործընթացն ակնկալում է սոցիալական նոր՝ աշակերտի դերի հետ 5,5-6 տարեկան երեխաների

հոգեբանական և ֆիզիկական հարմարեցում և ընտելացում ուսումնական ռեժիմին, աշակերտակենտրոն ուսուցման մեթոդների և միջոցների ընտրություն, ուսուցման գործընթացում աշակերտի՝ օբյեկտից սուբյեկտի վերածում: Այս և նման մանկավարժական խնդիրներն առավել ևս կարևորում են 12-ամյա կրթությամբ պայմանավորված վաղ ուսուցման հիմնախնդիրները:

Պետք է համարել բնական, որ 5,5-6 տարեկան երեխայի ուսուցման համար կարևոր նախապայման է դասաժամի ծավալն ու ծանրաբեռնվածության աստիճանը: Այս պարագայում նախ առաջարկվում է ավանդական դասի 45 րոպե տևողությունը փոխել՝ դարձնելով 30 րոպե, և ուսումնական գործընթացի մնացած 15 րոպեներում իրականացնել զանազան դիդակտիկ և շարժուն խաղեր՝ անշուշտ, նկատի ունենալով ուսուցանվող նյութի յուրահասկությունները:

Ժամանակակից դպրոցում, որտեղ ուսուցումը տարվում է աշակերտակենտրոն, անձնակողմնորոշիչ կրթության սկզբունքներով, նոր ծրագեր են մշակվում և կիրառվում, որոնց կառուցվածքն ու բովանդակությունը բխում են ինչպես տասներկուամյա հանրակրթական դպրոցի առաջինից չորրորդ դասարաններում իրականացվող կրթադաստիարակչական գործընթացի խնդիրներից, այնպես էլ մայրենիի դասավանդման նպատակներից:

Արդյունավետ մեթոդներից է համարվում հեքիաթի ձևով նոր նյութի ուսուսուցումը: Վաղուց ապացուցված է, որ հեքիաթային կերպարները, պատկերներն ու իրադարձությունները հեշտությամբ ամրակայվում են հիշողության մեջ և մտապահվում երկար ժամանակ: Հեքիաթների միջոցով ուսուցումը գիտելիքների փոխանցման ընդունված տարատեսակ է եղել մարդկության պատմության ողջ ընթացքում: Գաղտնիք չէ, որ ուսուցման հարցում չափազանց կարևոր է սիրով և ուշադրությամբ լսելը, իսկ հեքիաթը, լինելով երեխաների համար անչափ սիրելի իրողություն, ստեղծում է նախատրամադրվածություն տրվելիք նյութը լսելու: Այսինքն, եթե ուղեցիչը ասում է երեխաներին, որ իրենք հիմա հեքիաթ են լսելու, ապա նրանք արդեն տրամադրվում են լսելու, որը կարևոր նախապայման է ընկալման գործընթացի համար: Հեքիաթի միջոցով կարելի է ավելի հեշտացնել հնչյուն-տառ կապի ստեղծումը. լսելով հնչյունը՝ երեխան հիշում է տառի գրաֆիկական պատկերը, որն ստացվել էր հեքիաթի ընթերցման արդյունքում:

Դպրոցական պրակտիկայում իրենց ուրույն տեղն ունեն ուսուցողական

բնույթի ուսումնական հեքիաթները, որոնք ստեղծվում են մանկավարժների կողմից՝ մանկան համար ուսումնական նյութն առավել մատչելի ձևով մատուցելով:

Տառուսուցման ընթացքում ևս կարելի է կիրառել հեքիաթի մեթոդը՝ դժվարընկալելի նյութերը ներկայացնելիս:

Նշենք, որ ԽԻԿ համակարգով առաջնորդվելով՝ ուսուցչակենտրոն ուսուցումը փոխարինվում է աշակերտակենտրոնի, որն առավել հետաքրքրական ու արդյունավետ է դարձնում դասը:

Ինչ վերաբերում է տառուսուցման ընթացքում կիրառվող մեթոդներին, գտնում ենք, որ ուսուցումը պետք է սկսել նախ արդիական տարբերակների գործադրմամբ, քանի որ դրանք արդեն ժամանակի քննությունը բռնած ձևեր են, իսկ ինչ վերաբերում է նյութի ամփոփմանը, ապա այս պարագայում առավել նպատակահարմար ենք համարում արդի միջոցների կիրառումը:

Եզրակացություն

Հետազոտական աշխատանքի ուսումնասիրության արդյունքում հանգել են հետևյալ եզրակացության.

Մաշտոցյան ժամանակներից մինչ մեր օրերը գրաճանաչության մեթոդներն անցնելով ժամանակի բովկով մշակվել և հղկվել են նշանավոր հայ մանկավարժների կողմից: Եվ պահպանվել են այն մեթոդները, որոնք հմուտ ուսուցչի կիրառմամբ յուրաքանչյուր հայ մանուկի դարձնում են գրաճանաչ: Դրա վառ ապացույցն է այժմյան այբբենարանը: Այն կազմված է հաշվի առնելով 5.5-6 տ. երեխայի առանձնահատկություններից ելնելով:

Այբբենարանում զետեղված բազմաբնույթ առաջադրանքները՝ զվարթ պատմությունները, ինդուկները, առածներն ու հանելուկներն ուսուցումը դարձրել են արագ, հեշտ և արդյունավետ: Դասագրքի յուրաքանչյուր էջ նկարազարդված է, մեթոդական կառույցը հագեցած է բազմաբնույթ առաջադրանքներով: Գրքի յուրաքանչյուր էջ գրավիչ է, հոգեհարազատ է երեխային, հարմարավետության զգացում ծնող, զվարթություն բերող, մտերմիկ տրամադրություն ստեղծող:

Մանկավարժության մեջ գոյություն ունեն կրտսեր դպրոցականին գրաճանաչ դարձնելու մի շարք ավանդական և ժամանակակից մոտեցումներ, որոնք այսօր կիրառելի են ՀՀ հանրակրթական դպրոցի առաջին դասարաններում:

Առաջնային է կարևորել արդի կրթության առջև դրված նոր պահանջները՝ աշակերտակենտրոն, անհատակողմնորոշված մոտեցումների, փոխներգործուն և ակտիվ մեթոդների համադրման անհրաժեշտությունը:

Ուսումնական գործընթացի արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով գրաճանաչության գործընթացը նպատակահարմար է կազմակերպել հետաքրքրաշարժ նյութերի միջոցով՝ կիրառելով էլեկտրոնային ռեսուրսները և խաղային առաջադրանքները:

Գրաճանաչության գործընթացի բարելավումը պայմանավարված է մի շարք սկզբունքներով, ինչպես նաև՝ ուսուցչի պատրաստվածության մակարդակով. կարևոր է ուսուցչի ստեղծագործական կարողությունը:

Օգտագործվող գրականության ցանկ

Էդիյան Գ., Հայոց լեզվի մեթոդիկա, Թ., 1923. էջ 49:

1. Աստվածատրյան Մ. և ուրիշներ, Ուսումնառությունն ու դասավանդումը կրտսեր դպրոցում, ձեռնարկ ուսուցիչների համար, Երևան, 2000
2. Գյուլամիրյան Ջ., մայրենիի տարրական ուսուցման մեթոդիկա, Երևան, 2015, «Չանգակ» հրատարակչություն, էջեր 316:
3. Գյուլամիրյան Ջ., Վեց տարեկանների ուսուցման առանձնահատկությունները 1-ին դասարանում, Երևան, 1986:
4. Գյուլամիրյան Ջ., Խաղալով սովորենք, Երևան, 2009:
5. Գյուլամիրյան Ջ., Հայոց լեզվի տարրական ուսուցման մեթոդիկա, Երևան, 2009:
6. Տեր-Գրիգորյան Ա., Հայոց լեզվի մեթոդիկա, Երևան, Լույս, 1980, էջ 62:
7. Գյուլբուդաղյան, Հայոց լեզվի մեթոդիկա, Երևան, 1978:
8. Ղարիբյան Ար., Հայոց լեզվի մեթոդիկա, Երևան, 1947:
9. Սարգսյան Վ. Ա., Այբբենարան, Երևան, 2010, «Մանմար» հրատարակչություն էջեր 155:
10. Սարուխանյան Ս., Միրումյան Մ., Դիշաղաջյան Ն., Փուլային ուսուցման եղանակ, Երևան, 2014, «Չանգակ» հրատարակչություն, էջեր 158:
11. Բահաթրյան Ա., Մայրենի լեզվի ուսուցումը տարրական դպրոցների մեջ, Թ., 1878, «Մանկավարժական թերթ» >>, թիվ 1:

<https://hy.wikipedia.org/wiki/>

ԵՐԵՎԱՆ 2023